

Təbiət idraka çağırır bizi

Ekoloji muzeylər ana təbiətə övladlıq duyğusu yaradır

Ötən ilin noyabrında Azərbaycan paytaxtında böyük uğurla keçirilən COP29 konfransı bir daha göstərdi ki, bəşəriyyətin mövcudluğuna təhlükə yaranan qlobal ekoloji problemlər planetar miqyaslı mübarizə hədəfinə çevrilib. Artıq əksər dövlətlər öz imkanlarını gözlənilən və addım səsləri eşidilən fəlakətin cilovlanmasına səfərbər etmək məcburiyyətindədir.

Müəssisimiz AMEA Rəyasət Heyəti aparatının baş mütəxəssisi, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Nəzrin Cəfərova qlobal problemlər sırasında dünyada ekoloji durumun kəskinləşməsi ilə mübarizədə “yaşıl” təbliğatın, ekoloji ictimai filtr mexanizminin önəmini açıqlayaraq bildirdi:

– Çağdaş dünyada qlobal problemlər dedikdə, əsasən, ekoloji böhran, enerji, ərzaq, içməli su çatışmazlığı, əhali artımı, nüvə silahının çoxalması, yeni xəstəliklər və epidemiyalar, mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotikarət, terrorizm, urbanizasiya kimi məsələlər nəzərdə tutulur. Bu problemlər bir-birilə sıx bağlıdır. Nəticədə, insanların texnogen fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühit həyat üçün tədricən əlverişsiz mühitə çevrilir.

XX əsrin sonlarından başlayaraq suyun, torpağın və havanın çirklənməsinin miqyası o qədər genişləni ki, hər il minlərlə heyvan və bitki tələfatına gətirib çıxarır. Burada biz su ehtiyatlarının kəskin azalması, müxtəlif kimyəvi elementlər, hormon və antibiotiklərin istifadəsi nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının sağlamlıq üçün təhlükəli olması, ilbəlil artan urbanizasiya, insan sıxlığı və sənayeləşmənin yaratdığı həm ekoloji, həm fizioloji, həm də psixoloji mənfi təsirləri qeyd etməliyik.

Təsədüfi deyil ki, XXI əsrin əvvəllərində bəşəriyyətin lazımi səviyyədə inkişafı üçün elmi-texniki tərəqqinin əsas istiqamətlərinə ciddi humanitar nəzarətin zəruriliyi fikri irəli sürülür. Bu nəzarəti həm elmi ictimaiyyət, həm də cəmiyyətin özü həyata keçirməlidir. Bu yanaşma postneklassik elmi rəşionallığın ayrılmaz hissəsidir. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə alim və mühəndisin etik kodeksləri müzakirə olunur. Əxlaqlı idrak problemi ortaya qoyulur ki, burada elmi və texniki ixtiraların səbəb ola biləcəyi zərərli nəticələri qaçaqadan görərək onların qarşısını almaq məsələsi diqqət mərkəzində dayanır.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, hazırda elmi-texniki yaradıcılığın özü sosial instituta çevrilib, buna görə də onu tənziqləmək və nəzarətdə saxlamaq mütləqdir. Texniki cəhətdən hər mümkün olanı həyata keçirmək olmaz. Alim və mühəndisin özünə nəzarət etmək qabiliyyətinin, habelə cəmiyyətin nəzarəti olmadan bu yaradıcılıq anti-ekoloji və anti-humanist hadisəyə çevrilə bilər. Elmi-texniki və innovativ fikirləri mütləq sosial filtrlərdən keçirmək lazımdır. Bu nəzarət insanlar etməsə, onları təbiət özü icra edəcək. Dünyada baş verən kataklizmlər, təbii fəlakətlər yuxarıda qeyd etdiklərimizin əyani sübutudur.

Sosioloqların fikrincə, qlobal problemlər məhz insanların qəddarlığı, laqeydliyi nəticəsində yaranır. Belə olan halda ölkələrin təhlükəsizliyi, milli maraqların və insan haqlarının qorunmasının təmin olunması yalnız hüquqi və siyasi amillərdən asılı deyil. Bu məsələdə həm fərdi, həm də ümumilikdə ictimai mədəniyyətin rolu danılmazdır. Belə ki, təhsil-tərbiyə sistemlərinin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın, incəsənətin insan təfəkkürünə təsiri mütləq nəzərə alınmalıdır.

– Deməli, XXI əsrdə məhz mədəniyyət sahəsində həyata keçirilən təşəbbüslər insana onu da anlatmalıdır ki, o, bütün dünyanın taleyi üçün cavabdehlik daşıyır.

– Əlbəttə, mədəni inkişafın əsas vəzifəsi bəşəriyyətin sosio-mədəni zənginliyi və rəngarəngliyinin, mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanılması və inkişafından ibarətdir. Bu, cəmiyyətin dayanıqlı inkişafını şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Beləliklə, qlobal problemlərin həlli ölkələrin bərabər şərtlərlə əməkdaşlığı, hərbi münaqişə və terrorizm təhlükəsinin aradan qaldırılması, sosial-iqtisadi və siyasi quruluşu, mədəni ənənələrindən asılı olmayaraq bütün dövlətlərin sülh və əmin-amanlıq şəraitində inkişafından asılıdır.

Bəşəriyyət qarşısında yaranan biləcəklə vəziyyətlə əlaqədar akademik Pyotr Kapitsanın belə bir sözləri indi daha çox aktuallıq kəsb edir: “Düşünürəm, elə bir gün gələcək ki, planetimizin bütün insanları vahid ictimai inkişaf qanununun qəbul edilməsinin zəruriliyini anlayacaq və bunun əsasında daha səmərəli və ədalətli ictimai qurum yaradacaqlar”. Qeyd edilənlər utopik görünsə də, bəşəriyyət anlamalıdır ki, yaranan planetar problemləri yalnız birlikdə həll edə bilər.

Qlobal problemlərin həlmləsinə yönələn yuxarıda sadələşdirmə məsələlərinin həlli elmi biliklərə əsaslanan cəmiyyətlərin formalaşması və inkişafından asılıdır. Qlobal problemlərin həllinə yönələn əməli tədbirlərin həyata keçirilməsində elmi tərəqqinin əhəmiyyətli yeri var, elmi biliklər olmadan qarşıya qoyulmuş hədəflərə nail olmaq mümkün deyil.

– Müəssisimiz müasir dövrün qlobal çağırışlarını cavablandırmaqda multidissiplinar tədqiqatların aktuallığının artdığını vurğulayaraq qeyd etdi ki, hədəfə alınan problemlərlə bağlı elmi biliklərin yaradılmasında akademik institutlar və təhsil müəssisələri ilə yanaşı, sosio-mədəni institutlar olan muzeylər də iştirak edir:

– Muzey fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri məhz maarifçilikdir. İnformasiya axınının durmadan artdığı dövrümüzdə cəmiyyətin həqiqəti əks etdirən, dolğun və anlaşılan dildə təqdim olunan məlumatlara

olduqca böyük ehtiyacı var. Universitetlər və elmi-tədqiqat müəssisələri ilə yanaşı, uzun illər boyu bəşəriyyətin təkamül təcrübəsini toplayan və nümayiş etdirən muzeylər bu cür məlumatların əvəzlənməz mənbələridir.

Akademik müəssisələrdən fərqli olaraq muzeylər geniş ictimaiyyət üçün daha əlçatan məkanlardır. Buna görə də muzeylərin tədris sahəsində imkanları çoxşaxəlidir, bu mədəniyyət ocaqları tarixi-mədəni irs obyektləri ilə ziyarətçilər arasında unikal vasitəçilərdir. Bu gün aktuallığı daha da yüksələn muzeylər sırasında ekomuzeyləri qeyd etmək mütləqdir.

Azərbaycanda ekomuzeylərin yaradılması niyə zəruridir? Çünki ekomuzeylər regionun təbii və tarixi-mədəni sərvətlərinin “canlı” kolleksiyasını təşkil edərək bu və ya digər ərazinin özünəməxsusluğunu nümayiş etdirir. Ekomuzeylər ətraf mühit üçün əlverişli texnologiyalar və mühərriksiz nəqliyyat vasitələrini təbliğ etdiklərinə görə burada piyada, velosiped, at, su və s. bu kimi marşrutlara üstünlük verilir. Onların fəaliyyəti yerli icmaların mütləq iştirakı və yerli idarəetmə orqanlarının dəstəyinə əsaslanır, ekomuzeylər yerli əhalinin sosial rifahının mühüm dəyərcəyə yaxşılaşdırılmasında böyük rol oynayır.

Nəzrin Cəfərova onu da bildirdi ki, ekomuzeyin mahiyyətini ərazidə yerləşən və regionun unikallığını özündə ehtiva edən təbii və mədəni irs obyektləri təşkil edir. Bura tarixi-mədəni abidələr, yerli flora və fauna növlərinin yayılma arealları, regionun geoloji özünəməxsusluğunu nümayiş etdirən yerlər və s. daxildir.

– Təbii və maddi mədəni irslə yanaşı ekomuzeylər dil, adət-ənənə, şifahi xalq ədəbiyyatı, musiqi, mətbəx və digər qeyri-maddi mədəni irsin qorunması, təbliği və gələcək nəsillərə ötürülməsi funksiyasını da yerinə yetirir. Ekomuzeylər həm turizmin inkişafı, həm də yerli əhalinin sosial, iqtisadi, mədəni problemlərinin həllinə yönələn təşəbbüslərdir. Təsədüfi deyil ki, ekomuzey konsepsiyasının müəllifi Jorj Anri Rivyer ekomuzeyləri həm “məkan, hərəkət və zaman” muzeyləri, həm də “icmanın özünü tanımaq üçün baxdığı güzgü və başqalarının onu tanıması üçün

baxdıqları pəncərə” adlandırb. Həmçinin bu təşəbbüslər “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili”nə sanballı bir töhfə olar.

Çox vaxt ekomuzeylər milli, regional və ya beynəlxalq “yaşıl yollar”ın üzərində təşkil olunur. “Yaşıl yollar” təbii ekoloji dəhliz, çaylar, tarixi ticarət yolları, qədim dəmir yollarının və s. üzərində yaradılan təbii və mədəni irsin çoxfunksional marşrutlarıdır. Bu marşrutlar özündə təbii və tarixi obyektləri, müxtəlif profilli muzeyləri, xüsusilə də ekomuzeyləri, sənət və etnoqrafiya mərkəzlərini, turistlərin yerləşdirilməsi üçün mehmanxana, istirahət bazaları və digər komponentləri birləşdirir. Turist marşrutunun proqramına müxtəlif festival, idman yarışları, ekoloji bayramlar və s. hadisələr də daxil edilir.

Dünyanın bir sıra ölkəsində meşə dəhlizləri, bir çox ölkəni birləşdirən beynəlxalq yaşıl “kəmərlər” də yaradılıb. Bütün sadalanan təşəbbüslər ekoloji tərəfliliyin, bu yolların üzərində yerləşən tarixi-mədəni irs obyektlərinin qorunmasına yönəlib. Bu baxımdan Azərbaycanın potensialını nəzərə alaraq ölkəmizdə sözügedən məkanların, yolların yaradılması olduqca aktual bir məsələdir.

Sənətsünas daha sonra söylədi ki, bir dəfəyə Azərbaycanın bütün fiziki-coğrafi rayonlarını əhatə etmək mümkün deyil. İlk növbədə, “yaşıl yolların” təşkilinin harada daha səmərəli olacağını öyrənmək, bu marşrutların üzərində yerləşən kəndləri, əhali sayını və mövcud infrastrukturunu nəzərə alaraq, ekomuzeylərin hansı ərazilərdə yaradılacağını müəyyən etmək lazımdır:

– Qarabağ bölgəsində aparılan quruculuq işləri və gələcək məqsədləri nəzərə alaraq biz, ekomuzeylərdən bir neçəsinin məhz burada yaradılmasını məqsədəuyğun hesab edirik. Bu, bölgəyə turist axınının çoxalması və bununla da ekoturizmin inkişafı ilə yanaşı, yerli əhali üçün çoxsaylı iş yerləri, bioloji müxtəlifliyin qorunması, yerli iqtisadiyyat və bütövlüklə respublikamızda kreativ iqtisadiyyatın inkişafına gətirib çıxaracaq.

Təbii ki, Quba-Qusar, Oğuz-Qəbələ, Lənkəran-Astara, Naxçıvan və digər bölgələr də sözügedən təşəbbüslər üçün olduqca əlverişlidir. Ekoturizmlə yanaşı, “yaşıl yollar”ın fəaliyyəti idman, dağ və

çay, bütövlüklə rekreasiya turizmi, mədəni irsin təbliğini də nəzərə alsaq, habelə mədəni-dərketmə turizminin genişlənməsinə təkan verən amillərdir.

Regional və beynəlxalq “yaşıl yollar”ın tərkib hissəsinə çevrilmək isə Azərbaycana daha çox gəlir imkanları bəxş edərək həmçinin Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında da böyük rol oynayacaq. Cari ilin ölkəmizdə birbaşa ekoloji mühitin qorunması ilə əlaqədar olduğunu nəzərə alsaq, bir daha vurğulamalıyıq ki, bu kimi layihələr olduqca böyük aktuallıq kəsb edir.

Bir məsələni xüsusi qeyd etmək istədik. Azərbaycanda əsrlər boyu mövcud olan tolerantlıq və multikulturalizm prinsiplərinə əsaslanan birgəyaşayış təcrübəsi dünyada tanınaraq başqalarına hətta nümunə kimi göstərilir. Ekomuzeylər xalqların yaxınlaşmasına, mədəniyyətlərarası dialoqa yönələn təşəbbüslərdir. Bunu nəzərə alaraq müxtəlif xalqların (molokanlar, ingiloylar, udinlər, xınalıqlar və s.) sıx yaşadığı ərazilərdə belə muzeylər yaratmaq la həm yerli icmaların inkişafına, həm də ölkəmizin etnik palitrasının daha yaxşı təminməsi və müxtəlif mədəniyyətlərin daha geniş təbliğinə nail olarıq.

Şübhəsiz ki, ekoturizmin sürətli inkişaf etdiyi, habelə insanların digər mədəniyyətlərə, adət-ənənələrə qarşı marağının artdığı bir dövrdə müxtəlif xalqların mədəniyyətini özündə əks etdirən ekomuzeylərin yaranması və bu muzeyləri əhatə edən turistik marşrutların təşkili ölkəmizə çoxsaylı turistləri cəlb edəcək. Bu isə ölkə başçısının COP29-un açılış mərasimində qeyd etdiyi “neftdən asılı olmayan gəlirlərin” əldə olunmasına yönələn daha bir addım olacaq.

Beləliklə, fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birinin məhz ekoloji maarifçilik olduğunu nəzərə alaraq qeyd etməliyik ki, ekomuzeylərin ölkəmizdə yaradılması olduqca böyük aktuallıq kəsb edir. Bu, həm qlobal problemlərin həllinə yönələn multidissiplinar tədqiqatların aparılması, həm əhalinin ətraf mühitə və onun qorunmasına qarşı həssas münasibətinin formalaşması, həm də yerli icmaların gələcək inkişafında mühüm rol oynayacaq.

Müəssisəni hazırladı:
TRÜSTƏMLİ
XQ